

David Dunér, *Svensk idéhistoria: Forntid, medeltid, renässans* (Lund: Historiska media 2022). 544 s.

David Dunérs *Svensk idéhistoria* är en brett upplagd och mycket ambitiös studie, rikt illustrerad och alltigenom försedd med relevanta och intressanta bildtexter. Den sträcker sig från jägarstenåldern till barockens 1600-tal och är kronologiskt upplagd. Samtidigt är den tematiserad genom att rubrikerna för varje del av boken signalerar vad författaren anser vara huvudsak i varje tid – från "Jorden" i forntiden, via "Tecknet" och "Himlen", till "Ordet" i den tidigmoderna perioden.

Dunérs uttryckliga intention är att i varje del av framställningen påvisa samspelet mellan tänkande och värld, en ambition han lyckas leva upp till väl. Återkommande relaterar han det mänskliga tänkandet till dess materiella förutsättningar och vice versa, eller till erfarenhetsvärlden om man så vill. Det kan handla om hans idé att "stenåldersjägarnas spårfinnande [var] början på det vetenskapliga tänkandet", eller att bronsåldersföreställningen om solens och månens färd över himlen var betingad av att den hästdragna vagnen var det snabbaste färdmedlet på den tiden, eller att solens försvinnande ur symbolvärlden på 500-talet var följd av den globala förmörkelsen efter det stora vulkanutbrottet år 536 e. Kr. Det kan också röra sig om redogörelser för den idémässiga betydelsen av den tekniska utvecklingen under medeltiden, som från att ha varit en utpräglad träålder utvecklades till att bli mer av en genuin järnålder.

Dunérs angreppssätt är lika välkommet som ovanligt inom idéhistorisk forskning. Författaren är påtagligt välinformerad om väsentliga drag i den långa ekonomiska historia som hans idéhistoria täcker. Men medan Dunérs framställning är rik på referenser till de materiella och sociala processerna, saknar jag en del om den idémässiga utvecklingen, paradoxalt nog. Visst uppvisar författaren en imponerande förtrogenhet med många idéer och

tankar från en mycket lång period av Sveriges historia. Och det är en stark prestation. Ändå är det lite för många av den långa historiens alla idéer som behandlas på ett utvändigt sätt. Dunér låter dem ofta passera revy i stället för att ge sig in i en verklig brottnings med dem. Och ibland nöjer han sig med än mindre. Så är det de gånger då han nämner idéutbyten mellan människor från olika kulturer utan att gå in på vad de handlade om. Till exempel nämns att romartidens nordbor under sina resor söderut "mötte [...] människor som tänkte på helt annorlunda sätt", utan att läsaren får veta något om substansen i detta annorlunda (s. 127). Längre fram sägs att "tänkandets horisonter" vidgades hos vikingatidens människor i deras möte med andra kulturer. Genom sina resor fick de möjlighet att "sätta sig in i andra människors sätt att betrakta och förstå världen" (s. 140). Vad dessa för vikingarna främmande betraktelser gick ut på går Dunér inte in på. På ett liknande sätt är det då han pekar ut städerna och universiteten som viktiga arenor för idéutbyte utan att diskutera vad det var för tankar som bröts mot varandra där. Samma utvändighet präglar diskussionen om aristotelismens växlande ställning inom den kristna idévärlden, där den ibland och ibland inte ansågs förenlig med den kristna läran. Vad var det som ömsom var så stötande och ömsom så tilldragande i Aristoteles låt säga spekulativa empirism? Och vad förklarar den allmänna fanflykt från Aristoteles som tar vid i och med den vetenskapliga revolutionen på 1600-talet (som Dunér förhoppningsvis kommer att behandla i en kommande volym)?

En närliggande förklaring till denna utvändighet kan vara just det att Dunérs framställning spänner över en så lång tidsrymd. Kanske skulle det ha varit bättre att utelämnat jägarstenålderns människor, om vars tänkande vi ändå kan veta så litet. Att Dunér till exempel tror att jordbrukets införande berodde på att den erbjöd en lockande livsstil, kan inte vara mer än en vågad gissning. En randanmärkning är att han upprepar de lika konventionella som svårförenliga påståendena att jordbrukets införande hade katastrofala följder i termer av sjukdomar och kortare livslängd samtidigt som det möjliggjorde ett materiellt överskott som betingade framväxten av en elit och en tilltagande arbetsdelning.

En annan förklaring kan vara att Dunér inte låter någon egen bärande idé eller överordnad hypotes leda honom i analysen av den svenska idéhistorien. Man skulle kunna jämföra med David Wootton, som i sin bok *The invention of Science* (2015) effektivt visar att 1600-talet verkligen förtjänar att utnämnas till den vetenskapliga revolutionens epok. Eller med Rens Bods nyligen publicerade globala kunskaphistoria, där författaren ser en tydlig utveckling från enkelt mönstersökande, via fixerandet av grundläggande principer till en reduktion av antalet principer och slutligen till det han kallar den empiriska cirkeln.

Nu finns ändå här och var i Dunérs svenska idéhistoria ansatser till bärande idéer. Det gäller särskilt hans närmast fortlöpande diskussion om kristendomens universalistiska och individualistiska egenskaper i jämförelse med den förkristna kulturens inomvärldsliga kollektivism. Dunér visar också på ett trovärdigt sätt att kristnandet i det som skulle bli Sverige var en mycket utdragen process som han menar pågick ända från 400-talet till 1700-talet. Över huvud taget intar religionen en framträdande plats i Dunérs historia medan den vetenskapliga utvecklingen hamnar i bakgrunden, vilket att döma av bokens epilog är helt i enlighet med författarens uppfattning om religionens långvariga dominans i människors idévärldar. Och inget fel i det.

En annan övergripande idé är författarens återkommande förmodan att mycket av likheterna i kulturyttringar från vitt skilda samhällen snarare förklaras av parallella processer än av idéspredning. Han öppnar för möjligheten att människor på olika håll och i olika kulturer oberoende av varandra på likartade sätt har brottats med likartade problem (t. ex. s. 75, 94, 114). Det är en rimlig och välmotiverad förmodan, som Dunér dock inte gör några närmare försök att ta empirisk ställning till. Och det kanske inte går heller. Något som saknas i det här sammanhanget är en systematisk reflektion över relationen mellan denna förmodan och författarens motsatta och lika ofta upprepade påståenden om betydelsen av kulturmöten för tänkandets utveckling (t. ex. s. 109, 111, 127, 197, 240, 299 m. fl. sidor) Det kan naturligtvis ha varit på både det ena och andra sättet – ja sannolikt är idéhistorien resultatet av en sådan blandning. Men framställningen skulle ha vunnit på en diskussion om spänningen mellan dessa olika tankemässiga utvecklingsförlopp.

Likadant med en rad andra spänningsförhållanden som kan utläsas ur Dunérs studie, vilket är en klar förtjänst, men vilka det hade varit än mer intressant om författaren hade tematiserat. Det gäller till exempel kristendomen, som både erbjöd en hoppingivande utomvärldslighet och användes som ett medel för inomvärldslig makt. På samma sätt hade det varit värdefullt med en diskussion om kristendomens aldrig lösta motsättning mellan bejakandet (som hos Erasmus) och förnekandet (som hos Luther) av människans fria vilja.

Men man kan inte begära allt, och för den som vill lära känna den svenska idéhistorien finns här en rik källa att ösa ur. Dessutom avslutas denna ambitiösa studie med en epilog där Dunér på ett vackert sätt knyter samman bokens alla trådar.

Stockholms universitet

ARNE JARRICK